

Helena Kangas finn újságíró a háborús Budapesten

1943-ban a magyar állam három ösztöndíjat kínál föl a finn sajtónak azzal a föltétellel, hogy a három újságíró közül kettő férfi legyen. A finnek ezt nem tudják teljesíteni – a Szovjetunióval folytatott súlyos harcokban szükség van a férfiakra –, akik mellett persze ott vannak a fronton s a hátszágban egyaránt feladatokat vállaló lották is, így aztán áprilisban „csak” a harmadik ösztöndíjas érkezik meg Budapestre: Helena Kangas, aki hazájában legtöbbször Leena néven írja alá a cikkeit. Ma is így hívatja magát.

Helena Kangas (lánynevén Kulovaara) 1913. június 10-én született. Fiatal újságíró apját, akitől ragyogó írói sikereket is vártak, a tüdőbaj vitte el. A lánya akkor mindössze kéteves volt. Az irodalom s a művészetek iránti érdeklődését otthonról hozó Helena-Leena a Turku Egyetemen tanul 1932–36 között. Főszakja a finn irodalom, de elméleti és gyakorlati filozófiát és világirodalmat is tanul. Pro graduját, azaz szakdolgozatát Volter Kilpiről, a finneknek máig a legnagyobbak között emlegetett írójáról készíti. Már egyetemi hallgató korában szívesen fogadják a turku napilapba, az Uusi Aurába (Új Aura) írott művészeti, irodalmi kritikáit s egyéb kulturális tárgyú írásait. Amint 1936-ban végez, állandó munkatársa lesz a jobboldali szellemű lapnak. (Leena asszony véleménye szerint az Uusi Aura éppen emiatt a merev világlátás miatt maradt alul a másik turku napilappal, a Turun Sanomattal folytatott küzdelemben, s szűnt meg röviddel a háború után.)

A felejtetetlennek bizonyuló magyarországi tartózkodás után 1944 tavaszán hazatér. A háború előtt kötött, nem túl boldog első házassága férje 1949-ben bekövetkezett halálával véget ér. Barátságot köt Mika Waltarival is, aki alakját a *Neljä päivänlaskua* (Négy naplemente, 1949) című művében örökíti meg. A könyvben a nevenincs barát, a szemében kék füstöt, a napsugár mögött vizsgálódó szomorúságot rejtő nő egyik levelében, melyet a Szinuhe alakját papírra vető írónak küld, ott van Szabó Lőrinc pár évvel korábban Budapesten elhangzott, meglehetősen szemtelen erotikájú javaslata is. Amikor a nyolcvanas években elolvastam Waltarinak ezt a művét, eszembe sem jutott magyar poétára gyanakodni, de ma sem találnám ki Leena Ilmari személyes vallomása nélkül, ki az „az okos, szellemes költő, akivel szívesen beszélgetett volna, de ő még túlságosan fiatal volt”, s rámenősségével elriasztotta a fiatal nőt. Waltari, illetve ahogy Leena asszony emlegetheti, Mika ajánlására a *Szinuhe* neki küldött köte-

tében ma is büszke, de a kapcsolatukat megrontó gyanúsítgatások emléke is érzékenyen érinti.

1952-ben újra férjhez megy. A neve ettől kezdve: Leena Ilmari. Második férje a széles látókörű, ma is tiszteletben tartott színházrendező, Wilho Ilmari (1888–1983). Közben lakhelye is megváltozik: Helsinkibe költözik. Színházi és művészeti kritikusként a legtöbb lapnál szívesen fogadják. Állandó munkahelyet a Hopea Peili (Ezüst Tükör) című hetilapnál kap. Ennek a – ahogy neve is elárulja – női újságnak hét évig a főszerkesztője. Innen megy nyugdíjba. Lassan gyengülő férjére gondolva költöznek Turkuba. Ahogy mondja, el akarta rejteni férjét az emberek kíváncsiskodó szeme elől. Ebben a törekvésében azonban szerencsére kudarcot vall. A ház folyton hangos a látogatóktól: színészek, újságíró ismerősök, barátok kukkantanak be – nemegyszer Helsinkiből vagy más tájáról az országnak, néha egyenesen a határon túlról –, hogy egy csésze kávé, egy pohár fehér bor mellett Csehovról, Shakespeare-ről, Aleksis Kiviről beszélgessenek. Megtárgyalják, miért időszerű Runar Schildt *A nagy szerep* című drámája, meghallgatják, miért rendezné Wilho Ilmari másképp Strindberg *Gustav Vasáját*.

Második férje huszonöt évvel idősebb nála. A korkülönbség érdekes árnyalatot kap, ha arra gondolunk, mit mesél Helena 1944-ben a Finn Képesújság riporterének a magyar nőkről:

„Úgy vélem, hogy legalábbis a budapesti nők egyszerűen és bájosan hasznaltalanul csak nők, akik bizony, nem törik máson a fejüket, mint a varrónőjük és a szakácsnőjük hozzáértésén. A Duna-korzón gyakran láttam elegáns és csinos nőket meghökkentően öregnek látszó férjükkel sétálni. Felfogásom szerint ezeknek a nőknek az életszínvonalat és a kényelmet illető igényei olyan nagyok, hogy csak a már viszonylag idős férfiaknak van lehetőségük teljesíteni őket. Másként szólva észrevettem, hogy ezek a szép, festett nők olyan embertípust képviselnek, amely Finnországban szinte ismeretlen, de szerencsére Magyarországon is csak a főváros leggazdagabb köreire korlátozódik. A vidéki nők élet-sílusukban már jobban emlékeztetnek a finnekre.” Az elmarasztaló ítélet *A fából faragott királyfiról* írott ismertetésében is elhangzik a mindenütt fölbukkanó királykisasszonyról, „aki minden figyelmét az élet külső pompájára fordítja, koronát és palástot követel, s egy csöppet sem borzad el, még ha fabábut díszítenek is az ékességek”. A Kállay Miklósnéről 1944-ben megjelent írásában sem mulasztja el megjegyezni, hogy az *ember* szó a magyarban csak férfit jelent, s ennek megfelelően nő és férfi kapcsolata is más, mint Finnországban, ahol a nő egyszerűen csak ember az emberek között. Ez alkalommal ugyan Kállayné vonzásában a nőiesség legértékesebb vonásait hangsúlyozza – a jószívűséget, a finom méltóságot, a közvetlenséget, az impulzivitást, az életörömet –, leggyakrabban azonban láthatóan örömet leli a csipkelődésben.

Helena-Leena különböző formában előadott, nem túl hízelgő kijelentését a gazdag, öreg férjek mellett páváskodó fiatal nőkről ma sem vonja vissza, annyit

azonban fontosnak tart hozzátenni, hogy az ő második férje élete végéig első házasságából született gyerekeinek s volt feleségének eltartására adja a fizetését és a nyugdíját. Közös életük költségeit az ő keresetéből s anyai örökségéből fedezik. Minden bizonnyal ennek köszönhetően Wilho Ilmari lányai (két fia meghalt), unokái s dédunokái telefonon is, személyesen is fölkeresik. Mosolyát azért nem fojtja vissza, amikor szóba kerül, hogy a lányok alig fiatalabbak a mostohaanyjuknál.

Wilho Ilmari iránt tanúsított érzelmeiről, illetve kettejük viszonyáról nem beszél – s miért is kíváncsiskodnánk –, annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy az idős férfi tudása, tapasztalatai és kiapadhatatlan alkotóereje biztosította számára azt, amire Waltari által megfogalmazva régen vágyott: „Gyűlölöm a szemem és a szám és a nyakam, mivel egyáltalán nem akarom, hogy az okos férfiak lángra gyúljanak mellettem. Azt szeretném, ha jól éreznék magukat, hűvösen élvezve a társaságomat. A barátság ritka és drága szó, s kivált a nő és a férfi közötti barátság törekeny ékszer, amely eltörhet a heves érintéstől.”

Ebben a nyugodt s magas szellemi igényű otthonban, no meg a közösen vagy egyedül megtett külföldi munka- és tanulmányutakon Leena Ilmari szakmai tudása tovább bővül. Szívesen és sokat ír, főleg a színházról és a képzőművészetről, de éles, világos szemmel térképezi föl a politika s a kultúra egyéb területeit is.

Gyermeke nincs. Egyedül, illetve Remunak becézett, eredetileg Remington nevű kutyájával lakik Turkuban egy festményekkel, könyvekkel teli, kertjét erdőre nyitó kétszintes házban. Egyedül lakik, élete mégsem magányos: ahogy főntebb már utaltam rá, vannak vér szerinti s fogadott rokonai, akik rendszeresen fölkeresik, vannak barátai, egykori munkatársai, van egy „ápoló Mervije”, annak egy kislánya, vannak magyar és félmagyar ismerősei, jó szomszédai, akik megjavítják a számítógépét, lenyírják a bokrait. „Ápoló Mervivel” jár bevásárolni, de amikor egyszer – ki tudja, hányadszorra – beszélgetni szerettem volna vele szegedi látogatásáról a „paprikaprofesszornál”, maga ült buszra. Korallpiros blúzban, fehér nadrágban, kezében apró rózsákkal becsöngetett hozzánk, s pillanatok alatt elbűvölt mindenkit szellemi, lelki frissességével, jókedvvel és öniróniával fűszerezett szerénységével.

Ahogy az idén májusban hozzá látogató Kabdebó Lóránt professzornak s azóta nekem is nemegyszer elismételte, nem érti, miért érdeklődünk iránta. Ennek több oka van:

Helena Kangas 1943–44-ben a budapesti Finn Nagykövetség havonta tartott kulturális rendezvényeinek egyikén látja először Szabó Lőrincet, akivel beszélde is elegyedik. A költő gondolatai a fordítás lehetőségeiről felvillanyozzák, racionális érvelésen alapuló – a finnekéhez hasonló – embersége a zsidókérdésben meghatja. Mivel a finn kulturális delegáció programjaiban – melynek Koskenniemi is tagja – részt vesz, alkalma van három Koskenniemi-versben magyarul,

Szabó Lőrinc fordításában gyönyörködni, méghozzá a poéta lányának, Kisklárának az előadásában. Új ismerősei is azt állítják, hogy az egyik legnagyobb magyar művésszel áll szemben. Meg is veszi az 1943-ban megjelent *Összes verseket*. Helena ugyan a saját megítélése szerint nem tud magyarul, de mivel „élénk és beszédes” teremtés, ráadásul a nyelvtani hibáktól nem zavartatva, képes „sebesen” pörgetni a nyelvét – szerintem annál sebesebben csak agyának fürge kerekeit –, hamar kiolvassa a kötetet, meg is érti, kiválasztva magának a kedvenc darabokat is. A későbbi lektornak, Weöres Sándornak a feleségével, a finn (lánynevéen Schroderus) Marjattával együtt elmennek a Magyar Csillag szerkesztőségébe dedikációt kérni. Dedikációt kettőt is kap – egyet a kötetbe, egyet az ajándékba kapott fényképre –, s bár elhangzik az említett merész ajánlat is, van szelídebb kérése is Szabó Lőrincnek. Azt kéri, levelezzenek, írjanak egymásnak havonta egyszer. Helena Kangas állja a szavát. Ismerjük meleg hangú, félig német, félig magyar levelét, s ismerjük a költő németül írt válaszát is. Kabdebó Lóránt kutatásainak köszönhetően azt is tudjuk, hogy Szabó Lőrinc tovább zengeti Helena Kangas biztató szavait egyik kései alkotásában, sőt naplójában még évek múlva is reménykedve gondol a kedves-lelkes újságíró alakjában megszeretett Finnországra. (Szabó Lőrinc 1943 őszére tervezett finnországi látogatása, amelyről az Uusi Aura is hírt ad június elsején, megvalósítatlan marad.) Az alig megszületett kapcsolatot összezúzza a történelem, a mindkettőjük számára legyőzhetetlenné vált távolság. Szabó Lőrinc Waltari könyvében fölsejlő alakja meglepetés. Jelentőségét nem is csak a ráismerés adja, az újra és újra ránk kiáltó bölcsesség – kicsi a világ –, hanem a magyar költőnek a finn író tollán megváltozó alakja.

A *Négy naplementében* az új regényével – a *Szinuhéval* – küszködő, egyes szám első személyben valló író levelet kap a barátjától (akinek, mint tudjuk, Helena Kangas kölcsönözte az alakját). Az író „türelmetlen, idegesítő és háborgató” soraira válaszol: „Engem egész életemben zavart és fájdalmasan érintett, amikor észrevettem, milyen könnyű lenne akár egy kis időre is megszereznem az okos, elmés, sőt zseniális embereknek a barátságát, ha odaadnám magamból azt, aminek önmagában véve talán nincs is értéke, de aminek odaadása miatt meg kellene vetnem magamat. Eszembe jut például egy nemcsak eszes, hanem szellemes költő is, akivel szívesen beszélgettem volna, de ő még túlságosan fiatal volt, ahogy arra a szavaiból is következtethetünk, mivel így szólt: Nekem nincs időm beszélgetni, de engedje meg, hogy megsimogassam és megcsókoljam magát, s hagyja, hogy kezemmel a mellét cirógassam. Akkor akármeddig elbeszélgetek magával.”

Kérdősködésekre Helena-Leena mosolyogva jegyzi meg, hogy nem volt kedve a kicsit hetvenkedő Waltarit kijavítani, hogy nem pelyhes szakállú költőcskéről volt szó, hanem hazája legnagyobb művészei között emlegetett férfiről. Ma már szívesen bevallja azt is, hogy amikor hazaindulása előtt utoljára talál-

kozott Szabó Lőrincel, „erős érzés élt benne”, hogy bele tudna szeretni ebbe a karizmatikus férfibá. A költőre gyakorolt hatását ma sem értékeli túl, s főleg gyatra nyelvtudása miatt csak fönntartásokkal meri azonosítani a saját szavait Szabó Lőrinc soraiban:

mert hiszek benned, jóság, türelem
hiszek benned, isteni értelem.
hiszek benned, szabadság, szeretet
s hiszem, hogy győztök, tiszta fegyverek.

A finn–magyar kapcsolatokat ismertető könyvekből hiányzik Helena Kangas neve. Adósságunkat leróandó is fontos a vele való megismerkedés. Szabó Lőrincen kívül kultúránk, művészeti és tudományos életünk más nagyjaival is szót vált: Kassák Lajossal, Vikár Bélával, Szentgyörgyi Alberttal stb. Róluk cikket is ír. Zatureczky Edének csak a fényképét őrzí s muzsikájának elhalványuló hangjait az emlékezetében, és ott van Bartók *A fából faragott királyfijának* egyik előadásán, s „botfülével” is sokat meghall a zene mindannyiunknak szóló üzenetéből.

Az 1943-ban Finnországban is koncertező Albert Ferencről nem ír, de a fiatal s gögös ifjú hegedűs kioktató szavait, mintha csak ma hallaná, nevetve és pontosan citálja. Nagyobb társaságba indulnak. Helena szépen fölöltözködik, frizuráját ünnepi formába igazítja. Tükörképére mosolyogva indul a találkozóra. A várt bók helyett Albert Ferenc a következő kérdések özönét zúdítja rá: Ez a legjobb ruhád? Nincs szebb cipőd? Nem tudnád elegánsabbra fésülni a hajad? Miért nem teszel egy kis púdert az arcodra? Fesd ki szebben a szád, hogy öröm legyen veled megjelenni! Helena meghökken, kicsit tán meg is orrol, a kioktatás azonban nem marad rá hatás nélkül. Elhiszi, hogy megjelenésünkkel elmélyíthetjük az ünnepek értékét: ezután nagyobb gondot fordít az öltözködésére. Egyik Budapesten vásárolt cipőjét később Turkuban lecsodálják a lábáról. Hogy a Waltari-könyvben látható vidám kalapját Magyarországon vette-e, még nem kérdeztem tőle.

Cikkei sokszor elkerülik a híres-neves embereket. Ezeknek az úgymond egyszer embereknek csak a keresztnévét olvashatjuk. Manciról ugyan az elsárgult papírokból kiderül, hogy Kövesdi Margitnak hívják, és ismert a maga korában nyilván jelentős, zsémbes öreg hegedűkészítő neve is, lábnymukat azonban alighanem nekik is nehéz lenne megtalálnunk, hát még azoknak, akiknek még a nevét sem tudjuk. Helena Kangas írásainak a legnagyobb jelentősége azonban éppen ebben keresendő: legtöbbször kisémberekről ír, akik világot megváltó eszmék helyett a mindennapok földre húzó gondjaival küszködnek, de a frontra indulás félelmében is remek frizurát varázsolnak a selyemhajú finn asszonyka fejére, s talán nemcsak azért nem vacsoráznak, mert fősvények, hanem mert csak múzeumjegyre futotta nekik.

Helena-Leena polgári körökben mozog, olyan emberek között, akikről évtizedekig szívesen hallgattunk. Úgy aztán olyan cselédtartókról is olvashatunk, akik nem szörnyetegek, s nem futnak Édes Anna késébe. Ők sem jönek – a női egyenjogúság, a már megvalósulóban lévő demokrácia és a Szovjetunióval vívott háborúban valóban nemzetné váló nép földjéről jövő Helena nem is tartja vissza megütközését –, nekünk azonban jó meglátnunk a se nem angyal, se nem ördög, vagy ha úgy tetszik, mikor inkább angyal, mikor inkább ördög átlagembert is.

Sajnálhatjuk, hogy nem maradt írásos emlék – nem maradt név – a penzió zsidó tulajdonosáról vagy arról a korábban bunda- és prémárukkal kereskedő zsidó vendégeről, aki miután üzletéből, lakásából elűzik, megmentett pénzén friss spárgát, földiepret és egyéb finomságot vásárol az ott lakóknak – hogy ne mondjam, boldognak-boldogtalannak. Nem tudjuk meg már azt sem, ki akarja Leenára bízni az ékszereit, a pénzét azzal, hogy ha életben marad, majd visszakap mindent tőle, ha nem, könnyebb lesz a megmentő élete. Csak a sajtó lelkiismeret mesél, hogy Magyarország, majd az európai út egyre sötétebb ege alatt nem mer ilyesmire vállalkozni – minden határon megnézik, retteg, s bizony, nem ok nélkül. A vonaton kellemetlenkedő német vámost nem felejtik otthon sem, a visszatértekor már lassan békére törekvő Finnországban. Utólag érti meg azt is, miért nem engedte meg a vendéglátója, hogy sárga csillagot tűzve a ruhájára kimenjen vele a piacra. A törvényt tartatja be vele? Talán az életét menti meg.

Helena már tanúja a német megszállásnak. Éjjel két órakor német tiszték őt is kiugratják a penzióban az ágyából, azt parancsolva, hogy mutassa meg az útlevelén kívül azt is, mi van a táskájában, mi a bőröndjében, mi az ágya alatt. Március 29-én megszületik a kormányrendelet a zsidók ellen, április 26-án már kiűzik őket a lakásukból. Az összehasonlítás kedvéért említessék meg, hogy az Uusi Aura 1943. május 29-i számában a Magyarországról hazatért kulturális delegáció egyik tagja, Brynolf Honkasalo professzor beszámol a magyar szociális reformokról és a zsidókérdésről. „A zsidók állásszerzését és ipari tevékenységét sok tekintetben korlátozták, ami az ország érdekeit szemmel tartva kétségtelenül fontos volt” – közli. Helena-Leena kezdettől fogva másképp vélekedik. Magyarországi vendégeskedése végén így foglalja össze az akkorra kifejlődött viszonyok tragikumát: „a szövetségesek bombázzák az országot, az oroszok a határon vannak, a németek megszállták őket, a zsidókérdés valamilyen formában személyesen érint minden magyart.” És itt idézi a Szabó Lőrinc említette szavakat, amelyeket az újság kiadója törölt ugyan a megjelent szövegből, de a megsárgult gépirat megőrizte az Uusi Aura 1944. április 30-i száma részére készített szöveget: „Aki maga nem zsidó, annak zsidó barátja, szerelme vagy mondjuk zsidó jötevője van azok között, akiknek hordaniuk kell a sárga csillagot – figyelmeztetett egy ismert író. Minden ember jó valakihez, így például én is ajándékba kaptam egyszer egy zsidó kiadótól azt a festményt, amelyet egy híres festőmű-

vészünk festett rólam fiatalkoromban, s amelyet én sohasem tudtam volna megvásárolni magamnak. Noha éppen ez a kiadó nagyon is szemérmetlen és gyűlölt ember, én személy szerint mindig hálával gondolok rá.” Perdöntő szavak, egy finn asszony lejegyzésében!

Hazautazása napján a Keleti pályaudvar bombázása miatt megismerkedhet az óvóhelyek légkörével is. A szörnyűségekől azonban megkímélik ösztöndíjának korlátai. Az egy év lejárt, haza kell indulnia. Jól jár: nem látja a gettót, nem látja a koncentrációs táborokba küldötteket, nem tanúja a 447 627 kötet „zsidó könyv” megsemmisítésének, nem hallja az éhség, a sokféle nyomorúság, a kismizmizettség, a megalázottság nyöszörgését. Még épek a szépséges budapesti hidak, még játszik, még él Bajor Gizi.

Az Uusi Aura szívesen közölte Leena Magyarországról küldött, szeptember 19-től *Vasárnapi levél Budapestről* címmel írott hosszabb-rövidebb cikkeit. Ezeknek a témáját szabadon választotta. Legtöbbször a mindennapi élet apró, de sokatmondó mozzanatait ragadja meg. A háborútól szenvedő Finnországból érkezett fiatal nőnek első pillantásra a bőség s a „békeidő” gondtalansága ötlük a szemébe. Ugyanez szúr szemet a májusban magyar földön vendégeskedő kulturális delegációnak is, s hasonló képet alkot magának az 1943 januárjában Magyarországra látogató miniszterelnök, Edwin Linkomies (egyébként a római irodalom professzora) is. 1970-ben megjelent *Vaikea aika* (Nehéz idő) című könyvében írja le, hogy a sajtófőnök Ullein-Reviczky otthonában felszolgált reggelire a békeidők magyar szokása szerint egészben sült malacokat hoztak az asztalra. Ugyanezen az összejövetelen az étkezőasztal mindkét végén nagy tál volt, óriási libamáj-hegyekkel, melyek, noha nagyszámú vendégsereg volt jelen, nem fogytak el. Linkomies soha életében nem látott annyi libamájat egy rakáson. A berlini finn nagykövetről meséli, hogy rendszeresen átvárt Budapestre, s onnan úgy tért vissza az állomáshelyére, hogy a hálófülkéje tele volt élelmiszerekkel és ruházati cikkekkel. Helena-Leena asszonyhoz hasonlóan ő is bánatosan indul vissza Magyarországról, mert barátságos viselkedésükkel valóban elbűvölték a magyarok. Szomorúságába egyúttal annak a megsejtése vegyül, hogy soha többé nem láthatja azt a ragyogó és boldog Magyarországot, amelynek utolsó hónapjai éppen akkor voltak elmúlóban.

A tudomány területéről a politikába kényszerült Linkomies 1947–48-ban a börtönben írja meg a háború alatti tevékenységéről számot adó emlékiratait: szemléletét óhatatlanul is befolyásolják az utólag lejátszódott események. Nem nehéz meglátnia gróf Teleki Géza szemében a szomorúságot: „mintha megérezte volna, hogy Magyarországon abban a pillanatban minden csak átmeneti, és csak idő kérdése a végzetes összeomlás.”

Helena-Leena asszony nem támaszkodhat a távlatokra: ő akkor és ott látja, illetve foglalja szavakba a magyarok számára szinte fölfoghatatlan gyerekességét, a háborús idők nem háborús gondját-baját. Ahogy erre főntebb már utaltam,

az utolsó napokon már megérez valamit a jövő keménységéből, egy-egy riportalányának, például Szentgyörgyinek a szavaiban tiszteli a korán túlmutató bölcsességet, de még épen látja Budapestet s élve a zsidó ismerősöket. Manci még almáslepényt süt, s nem a romok közt heverő lótetemből próbál kivájni egy darabot, hogy valami harapnivalóhoz jusson; a szegedi orvoscsalád, akinek az asztalán ott van minden földi jó, még nem tudja, hogy az asszony a férjétől elszakítva a fogolytáborban marharépból főz majd ebédet is, vacsorát is a gyerekeinek, s erdélyi ismerősei sem sejtik, mi vár rájuk a háború után. Ezekért a gyorsan elillanó fényekért, ezekért az elfelejtett percekért kell elolvasnunk Leena-Helena írásait.

Könnyek helyett persze jobb a mosoly. Leena-Helena baracklekváron, habos süteményen, szép ruhán és remek színpadi díszleteken felejtett pillantását keresve a megsárgult újságlapokon nem lehetett nem észrevennem, hogy az élet a háborús Finnországban is ugyanúgy élt és élni akart, mint nálunk – mint mindenütt a világon. A hősi halottak gyászjelentése mellett nemcsak a turkui focicsapat, a ma is híres TPS, vagyis a Pepsi sikereiről olvashatunk, hanem arról is, hogy melyik sütődében készül a legjobb zsömlé, s hol árulnak hathetes malacokat, de nagy helyet kap a Tokalon púder reklámja is. Arra kell következtetnünk, hogy a háborús 1943–44-ben is akadt finn nő – talán nem is olyan kevés –, aki a szöveg ígérte barackpuhaságot, virágszer bájt és kellemet szerette volna az arcára varázsolni, hogy bőre hűvös és hamvas legyen, amelynek nem árt sem a szél, sem az eső, sem a verejték. Mindezt hat szín közül választva érthette el a finn katonaverek mellett Kállaynérol, Anna főhercegnőről, a csak keresztnevéen hívott Babukáról vagy egy-egy ismeretlen magyar polgárról olvasó finn ember, aki mint Helena-Leenától tudjuk, lehet nő is. Bízhatott a közönségében: minden érdekelte őket – a feketekávétól a laboratóriumig.

A boldog Anna főhercegnőről szóló hosszabb beszámoló túloldalán többek között Reino Helismaa tizedes, a későbbi kupletténekes (1913–1965) verse olvasható az Olavi Paavolainen (1903–1964) által összeállított, *Innen Valahomman* (Täältä Jostakin, 1944) kötetből:

Álom és valóság

Szépséges álmot láttam:

nyár volt és virágokat nevelt a föld,
kedvesemhez vitt a szelíd este,
magamhoz vontam, ölembe vettem,
hagytam sügni: „Többé nem engedlek...”

És fölébredtem megriadva:

tél volt, jégtető a fedezéken,
takarónak vastag hó az ablakon,
hamu a rég kihűlt vaskályhában,
s patkányok kerestek harapnivalót...

Két kultúra összetalálkozását – finnesen összeütközését – is megfigyelhetjük Helena-Leena írásaiban. Rendkívül sokra értékelhetjük, hogy a csikós-gulyás romantika csapdáit kikerülve igaz képet akar adni Magyarországról. Nem objektivitásra törekszik. Akkor jobban szemébe tűnnének a romló állapotok, a csökkenő cukor-, liszt- stb. fejadagok (1943. október 17-én például a kenyér fejadag 30-ról 25 dekára csökken). Összehasonlításokat tesz. Nem szégyelli anyagi érdeklődését sem. A finnek által máig „erősen fűszeresnek és zsírosnak” tartott magyar ételekhez gyorsan hozzászokik, a kávé feketeségét is hamar megkedveli – egyre kevesebbet zsörtölődve az adagok kicsinségén –, s Erdélyben szívesen elhiszi egy öreg molnárnak, hogy a reggelt barackpálinkával kell köszönteni: a gyomor megerősödve fogadja be a nap folyamán bőségesen kínált nehéz ételleket. Nagyra becsüli a magyar konyha gazdagságát, a háziasszonyoknak a finnekénél nagyobb buzgalmát, azt, hogy például hétköznap is háromfogásos ebédre gyűlik össze a család.

Tetszik neki a budapesti nőknek az öltözködésben megnyilvánuló színes leleménye, de ahogy már említettem, a finneknél sokkal hiúbbnak tartja őket. A szép holmik vonzásának azért olykor-olykor ő is áldozatul esik. Vásárol egyet-mást a ruhatárába, s utólag dohog, hogy miért vette meg a finnesen szolid egyrészes fürdőruhát a csinos magyar kétrészes helyett.

Helena-Leena meglepődik az apró eltéréseken. A szállodában nagy meghökkenésére férfi szobapincér hozza föl a kávé. Bebújik a takaró alá, de van ideje megfigyelni, hogy a szeme is, a haja is fekete a fiatalembernek. Csinos frizuráját sem nő, hanem férfi formálja, akinek hazája szokásainak megfelelően első alkalommal nem ad borraivalót. (Nem felejt el megemlíteni, hogy emiatt semmi hátrányt nem szenvedett.) Megfordul a fejében, hogy ez a munkamegosztás később Finnországban is elkelne: talán oldottabb hangulatot teremtene a szolgálatásban. Azt, hogy a postás nő, természetesnek tartja: a háború következménye, Finnországban is így van.

Legtöbbet a társas élet szokásain csodálkozik. A főleg nők között hallott sok „drága”, „szívem”, „édes”, „aranyos” formális voltával nem törődik, elfogadja, sőt meg is szereti az egymással ilyen módon érintkező embereket. Élvezi a „kezét csókolom”-okat is, megjegyezve persze, hogy azért a nőket így üdvözlő férfiak nem mindegyike csókol kezét. Az arcra adott csókhoz, amelyeket soha nem nevez puszinak, nem szokik hozzá. Elég hamar odatartja az arcát ő is, de arra, hogy maga is odacuppantson a másik arcára, nem kapható. Ma sem. Pontosabban: ma már végképp nem.

A finn tartózkodással szembeállított szívélyes, meleg vagy éppen túlfűtött, hamis viselkedést – a saját hűvösebb kultúrája szülötteként – néha rosszul értékeli. A koldus kislány hálás csókjait zavartan fogadja, erotikát lát bennük, s bár nem föltétlenül indokolatlanul, a nagyvárosi élet árnyait, a jövő elbukás rémét fedezi föl bennük, elfogadva ezúttal az elkoptatott „tüzes” jelzőt is. Meg-

jegyzendő azonban, hogy demokratikus szemléletének megfelelően egyszer sem nevezi cigánynak a kislányt, s őszinte, amikor a székeségét irigylő tizenegy éves gyerekek azt állítja, hogy a fekete haj sokkal szebb.

A lélek tisztaságára, eleven őszinteségére mindig fogékony, s jól beelát a megkeseredettek, a becsapottak szívébe is. Máskor viszont éppen a leírtak feloldatlanságával gyakorol hatást. Az *Igazad van, Babuka* című írásában például képes földézni a háborús idők érzelmi zűrzavarát, a „csak egy nap a világ” ijesztő káprázatát. A kiadatlanul maradt *Kinga és Ildikó*-ban a mértéktartását kell dicsérnünk: nem a lesbikus viszony érzékeny témájára koncentrálnak, hanem a két nő kapcsolatában jelentkező aránytalanságra, az alá-, illetve fölérendeltségre. A saját szerepét sem hallgatja el: megrendülésébe belefér egy csöppnyi kockázat is, amelyet a történet végére tartogatott fintorával ellensúlyoz. (Másik kiadatlan cikke a Kassákról szóló: azt az Uusi Suomi nevű újságba írta, de ahogy a szerző véli, a jobboldali szerkesztőség nyilván túlságosan radikálisnak találta Kassákat, ezért a levonat együtt érkezett a visszautasítással.)

Az összehasonlításokra mindig örömet vállalkozó Helena-Leena hazájába térve, amikor a Finn Képesújság riportere megkérdezi tőle, mit kellene a finneknek a magyaroktól s a magyaroknak a finnektől megtanulni, így válaszol:

„Szívesen elküldeném a finneket Magyarországra s a magyarokat Finnországba egy kis tanulmányútra. Nem tudományos kutatások végett, nem szakmai kurzusokra, s nem is azért, hogy újságokba írjanak s propagandát csináljanak a testvérnépnek a saját hazájukban. Egyszerűen csak azért, hogy megtanuljanak élni. Megtanuljanak élni úgy, hogy a forma és a tartalom megfeleljenek egymásnak. Ha a finnek megtanulnák kifejezni mindazt, amit gondolnak és éreznek, a magyarok pedig megtanulnák érezni és gondolni mindazt, amit olyan szeretetre méltóan öntenek szavakba, a mostaninál harmonikusabb emberek lennének, s könnyebb lenne észrevenni a rokonvonásokat is a két nemzetben. A finnek csendes, békés ereje és a magyarok rugalmassága, áradó életkedve kiegészítenék egymást.”

Helena-Leena egyes szám első személyben írja a cikkeit. Papírra vetett szavaiért vállalja a felelősséget, s van bátorsága közszemlére tenni a saját szerepét az eseményekben. Bevallja a különböző szituációkban fölébredt érzelmeit. Nem bíró, akinek igazságot kell tennie, hanem szubjektív tanú, aki rossz szemmel nézi a cselédugráltatást, megmosolyogja a folytonos fecsegést, lenézi a szépség és cifraság cserekereskedelmét, de nagyra értékeli a gyerekek tisztaságát s a költők igazmondását a valóval szemben. Közvetlenségének tudható be, hogy a riportjaiban, apró elbeszéléseiben megszólaltatott hírességek is egyszer szavakkal mesélnek pályájuk, művészetük máig csodált célkitűzéseiről.

Helena-Leena írásai napi- és hetilapok hasábjain jelennek meg. Olvasóit, a háborúba fáradt, békére vágyó embereket valószínűleg jobb kedvre deríti a szerző őszintesége, üde hangja, hajlékony stílusa. Cikkeinek szerkezete jól áttekin-

hető. Témamegjelölése mindig tartalmaz valami meglepetést, amit a leglényesebb vonásokra koncentráló leírás után újabb poénnal vagy a kezdő motívum más szempontú variálásával tud fokozni. Képpalkotása világos, szimbólumai könnyen nyílnak, a frázisoktól megmenti ötletgazdagsága.

Helena-Leenát ma már bosszantja cikkeinek kidolgozatlansága. Azt mondja, később sokkal jobban, összefogottabban, s mégis sokszínűen fogalmazott. Véleményem szerint szó sincs elhamarkodottságról: gyorsan papírra vetett sorain átüt az élmények frissessége, az újdonság ereje. Legfőbb erénye éppen a csiszolatlanság. Fiatalos lelkesedését nem tompítja túlzott megfontoltság: bátran adja át magát az idegen kultúra befolyásának. Ez nyelvében is tükröződik. Minél jobban tud magyarul, annál kevésbé aggasztják anyanyelvének kötöttségei. A Finnországban ma is használatos „Siebenbürgen” helyett hamar elkezdí az „Erdély”-t használni, s bár pontosan tudja, mit jelent az „édes szívem”, megéretteti finn olvasóival a kellemes íz jelenlétét is a jelzőben. A *Kinga és Ildikó* című írása végén az „udvaroltak neki” kifejezés eredetije „udvari szolgálatokat végeztek nála”. Helena-Leena nem elégszik meg a finn „kosia” igével, amelynek alapjelentése a ‘megkér valakit’, de nem kell neki a már akkoriban gyakorta használt „seurustella” (‘társalog, beszélget, érintkezik, együtt van; barátkozik, udvarol’) sem. A magyar kultúra növekvő hatása alatt s egyre sokrétűbb ismeretében már vissza akarja adni a kérdéses kapcsolatok bizonyos mértékű ürességét, hozzáadva valamit a szó, illetve az emberi viszonyok történetéből is.

Az *Igazad van, Babuka* című írásában végig Fräulein Anninak nevezi Babuka vetélytársát, kitűnő párhuzamot alkotva így az őt háborgató, részeg német vámmossal. Az elbeszélés két szintjének összekapcsolásával kimondatlanul is meg tud sejtetni valamit a kiszolgáltatottság egyéntől nemzetekig terjedő gyötrelméből. A magyar Pozsony nevet sem használja, megmarad – a kis elbeszélés megjelenésekor, 1947-ben már újra időszerű – Bratislavánál, ily módon is hangsúlyozva a Babukák individuálisnál súlyosabbá váló vereségét.

Nem hallgathatjuk el azt a tolmácsolást sem, hogy mivel a szerelmi háromszög tarthatatlanságából Budapestre menekülő zsidó Babuka talán jobban tudott németül, mint magyarul, természetes a Fräulein. A háború okozta zűrzavarról, az egyén lehetőségeinek eltiprásáról adott kép azonban ebben a fölállásban – a német, magyar, román nevek összekeverésével – is hiteles.

Bartók *A fából faragott királyfi*ját ismertette ‘szófogadatlan, engedelmetlen fülű’-ként adja vissza a Mancitól hallott lekicsinylő „botfűlű” jelzőt, remekül érzékeltette a konvencionális hangversenylátogatók képtelenségét a megértett diszszonancia befogadására. A saját kultúráján átszűrte tudás kedvesen egyéni megoldásokat is tartalmaz. A Kállay Miklósnéről írt beszámolót a magyar „ember” szóval indítja, közölve, hogy az csak férfit jelent. Okfejtésében odáig jut, hogy a magyar férfi nem olyan férfias, mint a finn férfi, hanem ember. A kérdéses szavak univerzális összefüggését figyelmen kívül hagyva, s a magyar nők sze-

rinte túlzott nőiességén elmélkedve végül is odáig jut, hogy a finn nő és a magyar férfi jobban megértik egymást, ezért az ilyen vegyes házasságok gyakoribbak, mint a magyar nő és finn férfi közöttiek.

Ma, azt hiszem, éppen fordítva áll a dolog. Még nem kérdeztem meg Helena-Leenától, mi lehet az oka ennek – ki mit vesztett férfiasságban vagy nőiességben, s mennyit nyert mindkét fél emberségben –, de föltett szándékom kifaggatni.

Több mint ötven év telt el Helena (Leena) Kangas (Ilmari) magyarországi tartózkodása óta. Ahogy egyik nekem küldött levélkéjében írja, az általa megörökített magyar emberek – férfiak és nők, kiemelkedő egyéniségek és mindennapi halandók – nagy része már meghalt, s a ma élők legtöbbje akkor még belesem született ebbe a megváltozott világba. A „már nem” és a „még nem” találkozását hozhatjuk létre ezzel a kis cikkgyűjteménnyel. Noha szerzőjük szerényen viszonyul kisebb-nagyobb írásaihoz – majdhogynem jelentéktelennek ítélve őket –, nekünk jögnünk és kötelességünk vitába szállni vele. A már nem élőkről – egy már elmúlt világról – adott pillanatképei a most élők s talán az ezután születők önismeretét is gyarapíthatják. Örüljünk a belénk vetett bizalomnak, helyesnek bizonyult döntéseinknek, s okuljunk az elénk tárt hibákból.

Turkuban 1997. szeptember 19-én

Az itt következő Kassák-cikket az Uusi Suomi című újság számára írta Helena Kangas. A szerző szerint a jobboldali újság nyilván túlságosan radikálisnak találta Kassákot, ezért a levonat együtt érkezett a visszautasítással.

Az ötvenhárom évvel ezelőtt papírra vetett, irodalomtörténeti érdekességű írás a finn–magyar kulturális kapcsolatok eddig alig vizsgált időszakából való: többszörösen is megérdemli a figyelmünket.

Labádi-Bertényi Gizella, a fordító (Turku)